

дној тачки унутрашњих сукоби улазе, по правилу, у круг унутрашње надлежности држава. Међутим, бројност унутрашњих сукоба у последње време, интензитет борбе и огромне жртве које су изазвале довеле су до покушаја да се и ови сукоби регулишу међународним правом. Чл. 3. Женевских конвенција из 1949. посвећен је овом питању. Треба додати да су и раније чинињени покушаји у том правцу. На пример Црвени крст је 1912, на једном међународном скупу предложио да се размотри ово питање. Ова хуманитарна организација пружила је значајну помоћ жртвама ових сукоба за време Октобарске револуције 1918, у мађарској револуцији 1919, и многу других. Међутим, на правном терену први резултати постигнути су кроз Женевске конвенције о заштити жртва рата из 1949.

Не негирајући право држава да сходно свом унутрашњем праву поведу евангуално кривични поступак, чл. 3. Женевских конвенција обавезује државе да примене »бар следеће одредбе«:

Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, поздравмевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, лишења слободе или било ког другог узрока поступаће се, у свакој прилици човечно, без икакве дискриминације засноване на раси, полу, боји коже, вери или убеђењу. У том циљу забрањени су у свако доба и на сваком месту према наведеним лицима следећи поступци:

- а) повреде живота и телесног интегритета, убиства, осакаћења, сиропости и мучења;
- б) узимање талаца;
- в) повреда личног достојанства;
- г) изрицање и извршење казне без суђења од стране редовних судова;
- д) рањеници и болесници треба да буду прихваћени и неговани.

Генерална скупштина усвојила је 1968. г. Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела (Res. 2444. XXIII, Dec. 19. 1968).

Члан 3. Женевских конвенција израђен је и допуњен Протоколом (Протокол II), усвојеним на дипломатској конференцији у Женеви јула 1977. У чл. 4. Протокол прецизира основне гаранције у односу на »сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима«. Списку забрањених дела против ових лица Протокол додаје: насиље над животом, здрављем и физичким или менталним благостањем, колективне казне, акте тероризма, робовање и трговина робљем у свим његовим облицима. Посебну заштиту Протокол предвиђа за

рањенике, болеснике и бродоломнике, »било да су учествовала у оружаним сукобу или не«. У погледу цивилног становништва Протокол садржи одредбе о општој заштити, а у чл. 13. изричито наводи да цивилно становништво не сме бити предмет напада, као ни објекти неопходни за живот овог дела становништва.

Све су то само први покушаји да се људској личности пружи минимална заштита. У савременим условима још увек не можемо говорити о праву унутрашњих сукоба; *jus in bello interno* као целивит систем не постоји.

§ 5. НАЧЕЛО НЕИНТЕРВЕНЦИЈЕ

416. **Појам и историјски развој.** – Интервенција представља један од облика политике силе и може бити дефинисана као мешање једне државе у односе двеју других држава, без њихове сагласности, или мешање у унутрашње послове других држава, у циљу одржања или мењања постојећег стања супротно вољи ових држава.⁸⁰ Отуда произлази да интервенција може бити усмерена на односе двеју држава или на унутрашње стање једне државе. И у једном и у другом случају одсуство одобрења за акцију треће државе, односно одсуство сагласности држава против којих је интервенција усмерена, представља битни елемент за правну квалификацију незаконите интервенције. Интервенција се разликује од других облика употребе силе нпр. рата, по циљу и стратегији. Циљ интервенције је ограничена на мењање или присилно одржавање дагог политичког поретка; стратегија интервенције се своди на спрету силе и политике, у новије време и идеологије, којој прибегава једна велика сила против мале или слабије земље. У односу на рат, интервенција је, дакле, ограничена по намерама и средствима. Њу карактерише неједнакост субјеката и брзина операција.

Од првих зачетака формирања међународног система, који је, како је то истакнуто, грађен на претпоставци суверене једнакости, интервенција у унутрашње послове других земаља сматрана је недозвољеном. Доктрина је независност и интервенцију посматрала као појмове који се искључују. У свом познатом делу »Нацрт за вечни мир« Кант је истакао: »Ниједан народ, ниједна држава нема право да се силом меша у питања која задиру у устав или владу једне друге државе.⁸¹ Вател је забрану мешања у унутрашње послове посматрао као »манифестацију слободе и независности унутрашње политике, која се своди на ранг правног начела.« Ниједна држава не сме мешати се у послове других држава, изузев добрим услугама, у послове других држава«, писао је Вател 1758.⁸² Међутим, сви покушаји да се интервенција забрани остали су у то доба безуспешни; пракса је, са већим или мањим интензитетом, следила супротан ток. Интервенција

80) W. E. Hall: A Treaties of International Law, Oxford, 1924, p. 337.

81) I. Kants' Sämtliche Werk, Leipzig, 1868, Band VI, s. 411.

82) Vattel: citrano delo, Liv. I. §. Liv. II, §. 54.

је најчешће представљала средство спољне политике, један облик технике спољне политике, путем које су остварени најчешће империјалистички циљеви; нпр. акције великих сила: Русије, Велике Британије и Француске у Кини и Јапану у XIX веку, како би се присиле ове земље на отварање према Европи и светској трговини. Велике силе настојале су да интервенцију правдају својом »дивулгацијском мисијом«, или »хуманитарним ментима«, да пронађу »правни« наслов за своје акције и прикажу се као »заштитнице« права, правде и одређених идеала. Интервенције су предузимане и као одмазда због нанетих »увреда« или »исправљања неправде« нанетих некој великој сили: нпр. бомбардовање Сан Јуана у Никарагији 1854. од стране ратне флоте САД, разарање флоте Венецуеле 1908. од стране Холандије.

Периоди трију великих револуција: Америчке, Француске и Октобарске били су периоди у којима је долазило до силовитих интервенција у унутрашње послове појединих земаља, али с друге стране, и појаве теорија о забрани интервенције. Тада доминирајуће силе покушале су снагом свој оружја да спрече дубоке друштвене промене које су најављивале или доцеле те револуције и ширење нових идеја које су постепено освајале свет.

Проглашењем САД за независну земљу, њеним отцепљењем од метрополе, отпочиње процес деколонизације, али је истовремено био праћен притиском и интервенцијом у свим деловима света где су постојали колонијални поседи, посебно на тлу Јужне Америке. Француска револуција проглашава начело самоопредељења; француски Устав из 1793. у члану 119. прокламује да се француски народ неће мешати у унутрашње послове других држава, али и »да неће толерисати мешање других народа у своје послове«. С друге стране, да би спречиле ширење револуционарних покрета у Европи и стварање националних држава, савез владара – »Света алијанса«, прихватила интервенцију као основни инструмент своје политике у циљу заштите »леgitимних« интереса европских монархија«. Октобарска револуција са својим далекосежним последицама изазвала је низ интервенција, па чак и формирање интервенционистичких армија, како би се осујетиле промене у земљи и њихов утицај на револуционарне покрете у Европи. Процес деколонизације, који је из темеља потресао основе старог друштвеног поретка, и блоковско надметање, довело је до серије оружанних интервенција: у Доминиканској Републици, Конгу, Вијетнаму, Чехословачкој, Авганистану, Кампуџији итд.

Први значајни покушај борбе против интервенције представља позната Монроева доктрина. Председник САД Монро (James Monroe) 1823. устаје против интервенције Европе у послове Америке у време када САД нису биле велика сила, него протагонист новог поретка; у својој поручи Конгресу САД он је истакао три начела: а) забрану даље колонизације Америке од стране европских држава, б) забрану мешања европских држава у унутрашње ствари америчких држава, в) изјаву да САД неће интервенисати у пословима Европе. Та три начела била су деценијама уврштена у званичне смернице спољне политике САД, мада је било и повремених

одступања. Ова доктрина коначно је напуштена у званичној политини САД 1940. Међутим, по свом значењу, превазишла је границе Америке.

На линији борбе против интервенције треба поменути и Драгову доктрину. Када су 1903. Немачка, Велика Британија и Италија предузеле оружану акцију против Венецуеле, да би обезбедиле своја потраживања, министар спољних послова Аргентине Драго (Louis Drago) упутио је меморандум влади САД са захтевом да се забрани употреба силе у циљу наплате финансијских потраживања. На Другој хашкој конференцији мира 1907. Драгова доктрина, уз извесна ограничења, усвојена је у II конвенцији, и на тај начин постала једно од правила међународног права. По свом предлагачу Портеру, делегату САД, названа је Портеровом доктрином.

Друштво народа представља даљи корак у правцу ограничења силе Међутим, најрадикалније промене на том терену доноси Повеља Уједињених нација. У члану 2. тачка 4. Повеља намеће обавезу својим члановима да се уздрже »од претње силом или од употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности ма које државе«. У ставу 7. истог члана Повеља полази корак даље, забрањујући и самим Уједињеним нацијама »да се упутибу у питања која се налазе строго у оквиру унутрашње надлежности сваке државе«.

Изузетак од горњег правила представљају унутрашњи сукоби који доводе у питање светски мир, о чему је било речи, у претходном параграфу. Интервенција УН у овом случају има свој правни основ у овлашћењима која произлазе из главе VII Повеље.

Одредбе Повеље, мада кристално јасне, ипак су формулисане на један уопштен начин који не покрива све облике интервенције. Имајући у виду ту околност, посебно бројне интервенције од завршетка II светског рата у разним деловима света, које су често правдане стратешким интересима блокова, нпр. САД у Доминиканској Републици 1965, СССР-а у Мађарској 1956. Генерална скупштина прихватила је 21. децембра 1965. (Рез. 2131 XX) »Декларацију о недозвољности интервенције у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета«. Полазећи од правне сваког народа да слободно утврђује свој политички и економски систем да слободно усмерава социјални и културни развој, Генерална скупштина потврдила је начело неинтервенције, као начело чије је ригорозно поштовање »битно за остварење циљева и начела УН«. »На један радикалан начин декларација забрањује право на директну или индиректну интервенцију, по било ком основу у унутрашње или спољне послове друге државе«.

417. Облици интервенције. – С обзиром на средства и методе, интервенцију можемо делити на: а) оружану, б) економску, в) политичку, г) дипломатску и д) хуманитарну.

Напред поменута декларација помиње само оружану и економску интервенцију. Међутим, међународне акције држава почињу не само на јојој сили и економској снази, него такође на идеологији и на дипломатској акцији. Кроз сваки од тих видова делатности могућа је интервенција, што не значи да су сви ти видови интервенције забрањени.

а) *Оружана интервенција* може бити директна и индиректна. Традиционално, а и савремено међународно право, повлачи разлику између рата и интервенције, мада гранична линија, није увек видљива. Често су интервенције прерастале у отворен рат. Типичан пример представља америчка интервенција у Вијетнаму или Вијетнамска у Камбоџији. У тренутку када се у Јужном Вијетнаму разбуктао грађански рат, САД пружиле су влади у Сајгону обилату војну и техничку помоћ, сународно женевским споразумима о прекиду ватре од 21. јула 1954, који предвиђају забрану увођења у Вијетнам страних трупа, приступање војним пактовима и забрану успостављања страних војних база на територији земље; 7. фебруара 1965. америчка авијација напала је цивилне и војне објекте Демократске Републике Вијетнама, тј. Северног Вијетнама. На тај начин оружана интервенција у грађанском рату Јужног Вијетнама прерасла је у међународни оружани сукоб, тј. у рат између САД и Народне Републике Вијетнам. Оружана интервенција Вијетнама у суседној социјалистичкој, несврхеној Кампуџији 1978, с циљем да се обори режим Пол-Пота, прерасла је у рат између двеју земаља који се води комбинационим конвенционалним и герилским снагама.

Декларација о недозвољености интервенције отклања многе дилеме у погледу разликовања рата и интервенције, проглашавајући све облике оружане интервенције као синониме агресије. То значи да оружана интервенција може да послужи као правни основ за предузимање мера сходно гл. VII Повеље, као и мера самоодбране на основу чл. 51.

Други вид оружане интервенције представља индиректна интервенција која може да прими облик субверзије, тј. формирања субверзивних група, најчешће из редова емиграције, на територији једне земље и њихово убацивање на територију друге земље. Том облику интервенције прибегавало се у доба хладног рата.⁸³⁾

Декларација налаже државама обавезу да се уздрже од пружања помоћи, организовања, финансирања па чак и »толерисања активности субверзивних или терористичких армија које имају за циљ мењање путем силе, речима у једној земљи, као интервенисање у унутрашњу борбу друге државе«. б) *Економска интервенција*. Декларација не даје елементе економске интервенције која би се могла оквалификовати као противправна. Док је код оружане интервенције могуће релативно лако утврдити објективне критеријуме то је код економске интервенције много теже попућати граничну линију између дозвољене и недозвољене, сем ако није трајала оружаним

83) Моргентхау сматра да су две суперсиле САД и СССР у првом хладног рата уместо да се сукобе отворено и директно изабрале пут да се боре посредном трећих сила. Унутрашње слабости нових држава, потреба за спољном подршком револуционарне ситуације у многим од тих земаља, омогућиле су то великим силама: »На тај начин упоредо са борбом за утицај у односу на једну одређену владу, на традиционални јавни САД и СССР су убациле своје снаге у унутрашње сукобе слабих народа потпомижући њиху или опозицију зависно од конкретних случаја«. Н. Morgenthau: To intervene or not to intervene, Foreign Affairs, Vol. 45, No 3/1967, p. 428.

притиском у виду блокаде и томе слично. У начелу треба различити правно дозвољену интервенцију у виду економске помоћи земљи, од економске интервенције принудног карактера, којој је циљ губљење слободе одлучивања по економским питањима, што у крајњој линији доводи до губитка независности, или пак довођење земље у сателитски положај. Овај облик економске интервенције представља противправни акт, кршење међународног права, али он не може да послужи као правни наслас за предузимање оружане акције од стране државе која је тиме погођена. Повеља у чл. 51, ограничава право државе на оружану акцију у виду самоодбране само у случају оружаног напада, а не и економске интервенције. Декларација такође подводи под појам агресије само оружану акцију, а не и економску. Држави против које је предузета недозвољена економска интервенција престојаје пут мирног решења спора. Треба посебно нагласити да при квалификовању економске интервенције као противправне мора се утврдити узрочна веза између економског притиска и оствареног циља.

в) *Политичка интервенција* може да има најразличитије видове. Њен најосетљивији део је идеолошка интервенција. У свом чистом појавном облику, тј. као замена информација, достигнућа и успеха идеолошку интервенцију не можемо третирати као недозвољену. У савременом свету, који карактерише постојање држава са различитим идеологијама, нормална је појава борба за одређене политичке и хумане вредности. Не постоје вечна и непроменљива начела развоја људског друштва, дакле неки идеолошки *status quo*. Битно је при том спречити прерастање идеолошких сукоба у оружане интервенције. Идеолошка борба тесно је повезана и најснажније се огледа кроз културну и научну сарадњу, која је један од услова људског прогреса; то је истовремено и пут за изналажење јединствене платформе, не у смислу вештачке синтезе данас доминирајућих идеологија социјализма и капитализма, него у смислу изналажења нових облика организације рада и правила која ће регулисати међуљудске односе у технолошкој и економској јединственом свету.

Али ако идеолошка интервенција прерасте у организовану пропагандну кампању с циљем да се обори легална власт, дигне устанак или изазове неред у земљи, такви акти представљају кршење међународног права. Као пример недозвољене политичке интервенције може да послужи деловање НСР Албаније у односу на нашу земљу, уназад 2-3 деценије и систематско подстрекавање албанског становништва на побуну.

г) *Дипломатска интервенција* од давнина је била облик дипломатског општења. И данас се сматра дозвољеном, па чак и једном од функција дипломатских представника, сем ако дипломатске акције нису предузете са позиције силе. Међутим, не треба свако дипломатско општење подвести под појам интервенције; само онај дипломатски акт који је усмерен на мењање или очување датог стања и ситуација, може бити назван интервенцијом.

Широк распон у постојећим облицима интервенције отежава доношење једне прецизне свеобухватне дефиниције, која би повукла јасну гра-

пину између дозвољених и недозвољених облика интервенције, односно између интервенције као правно дозвољеног акта и осталих облика утицаја на токове међународних односа. Класично међународно право стављало је акценат на одсуство сагласности за акцију треће државе или групе држава; Уједињене нације пребацују тежиште на принуду која омогућава да државе врше своја суверена права. Нема сумње да су оба ова елемента и данас од изузетног значаја, али уз извесне оградe. Не може се оспорити право једној легалној влади да позове или одобри улазак страних трупа на своју територију, као што је то учинила влада др Нета у Анголи, када је позвала војне снаге Кубе у помоћ, како би се одржао унутрашњи поредак у земљи и спречила спољна интервенција. Ипак, сложено је питање до којих се граница може простирати то право, па ма било заповедано и на споразуму као формалноправном основу за акцију. Када су совјетске трупе интервенисале у Мађарској 1956, у вези унутрашњих немירה, многе земље у Уједињеним нацијама оспоравале су легалност акције, иако су трупе ушле на позив легалне владе. Када су америчке трупе искрчане у Либану 1958, а британске у Јордану, арапске земље, као и низ других, оспориле су законитост, наводећи да је то против воље већине на-родна влада истински представник народа или марионета у рукама друге земље, није ли позив доказ слабости владе и губитка подршке сопственог народа. Међународно право не садржи у том погледу јасна правила. При-нуда, као најбитнији елемент интервенције, у савременој веома компли-кованој структури силе, може се појавити и у прикривеном облику. Отуда сваки конкретан споразум ове врсте мора бити нужно размотрен у свет-лости мотива и циљева, као и последица интервенције.

д) *Хуманитарна интервенција*. Повеља УН садржи нормe о обаве-зи поштовања људских права, али нигде не говори о праву на хуманитарну интервенцију. Савет безбедности Рез. бр. 688/1991. овластио је чланице ко-алиције створене *ad hoc* поводом инвазије Ирака на Кувaјт, да могу пре-дузети све мере унутар ирачке територије, како би хуманитарне организа-ције могле пружити помоћ Курдима. Тај случај сматра се историјским пре-седаном за један нови вид интервенције назван хуманитарном интервен-цијом, много чешће оружаним хуманизмом. Основна карактеристика овог вида интервенције је повезивање хуманитарних акција и успостављања ми-ра и то без сагласности страна у сукобу. У грађанском рату на територији Југославије у региону Босне и Херцеговине, Савет безбедности Рез. 836 од 3. јуна 1993. овластио је УНПРОФОР да осигура допремање хуманитарне помоћи у »зоне безбедности«. У начелу не би се могло приговорити овом ставу. Ратови су по праву прећени хуманитарним кризама. Нажалост, ху-манитарне интервенције најчешће су злоупотребљене и коришћене као предигра или маска војне интервенције. Та стратегија не представља ни-какву новину. Треба се подсетити да је у раној фази колонијализма като-личким мисионарима пружана оружана заштита а за њима су ишле војне формације колонизатора.

Доктрина међ. права је подељена по питању дозвољености оружаног хуманизма. Највећи број сматра да је тај вид интервенције недозвољен и да питање хуманитарне помоћи спада строго у унутрашњу надлежност држава. Други опет сматрају да је хуманитарна интервенција дозвољена само изузетно, када кршење људских права поприми »неподношљиве ра-змере«. Неспорно, да је од краја Другог светског рата остварен напредак у хуманитарној сфери, али држава остаје и надаље централни фактор и по-требна је њена изричита сагласност за овај вид интервенције.

§ 6. ПРАВО НА САМООДБРАНУ

418. **Појам.** – Право на егзистенцију, на самоодржавање улази у круг основних права држава; своју првенствену мисију државе налазе у власти-том очувању. Одатле је изведено право држава на самозаштиту и самоод-брану (види т. 55). У унутрашњем поретку, јавни поредак и интересе по-јединача обезбеђује и штити држава монополном физичког насиља. У изу-зетним околностима, када дође у питање лична безбедност појединца, до-звољена је индивидуална акција; сви правни процеси без изузетка, дозво-љавају појединцу да ступи у дејство у циљу своје заштите. Према томе, право на самоодбрану има изузетан карактер, а циљ му је да оправда ак-цију која би под нормалним условима, била прогивзаконита. Право на са-моодбрану претпоставља увек деликт почињен од друге стране против ко-је је акција усмерена.

Исту функцију и исте елементе има право на самоодбрану и у међуна-родном поретку, само је овде значај ове установе далеко већи, с обзиром да не постоји централизован апарат који би у сваком случају могао да обезбеди право својих чланова, односно, да заштити њихове виталне интересе.

Право на самоодбрану најтеже је повезано са забраном рата. У рани-јим периодима, када је рат био правно дозвољен, када су државе могле при-бећи рату а да тиме не крше право, самоодбрана је постојала као институт ратног права – *ius in bello*; на држави је било да сама, по свом нахођењу, ква-лификује прибегивање оружју као рат или мере самоодбране.

Забраном рата право на самоодбрану доживљава темељите промене и постаје један од значајних института новог међународног права. У сав-ременим условима оно представља један од изузетака апсолутне забране силе, могући вид спречавања или ограничавања агресије. Према томе, пра-во на самоодбрану условљено је постојањем агресије, оружаног напада, дакле, противправног акта. Међутим, интегритет једне државе укључује не само неповредивост територије, него и политичку независност. У условима када су ратови вођени са циљем да се пороби народ и физички уништи држава, одбрана је имала првенствени циљ очување територијалног инте-гритета. Данас су могућности угрожавања безбедности много шире и сло-женије. Независност једне земље може бити угрожена не само путем војне интервенције или агресије, него и на индиректан начин кроз убацивање те-